

УДК 321.013

М. І. Ніколаєва, асист.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, кафедра політології

ПРАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО СТАБІЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У статті запропонований алгоритм аналізу стану політичної системи України за допомогою певних узагальнюючих критеріїв. Відзначені деякі напрямки і практичні кроки щодо її стабілізації.

Ключові слова: політична система, стабільність, політичний порядок, демократизація.

Політична система є різновидом складної, відкритої та динамічно нестабільної суспільної системи, тому стосовно до неї вживання терміну “стабільність” має відносний характер. У загальному вигляді це поняття фіксує стійкий стан системи зі стійкими особливостями, з постійними (тобто тими, які несуттєво змінюються) параметрами, з рівномірними, ритмічними процесами. Рівень динамічної стабільності, що досягається суспільною системою в конкретних умовах, дослідники вважають одним з найважливіших критеріїв оцінки її стану в цілому. Основна мета будь-якої відкритої системи – її виживання і самозбереження – досягається за рахунок оптимального співвідношення між механізмами саморегуляції та цілеспрямованого керування. Причому в стабільному стані переважають перші механізми, тоді як в умовах кризи зростає потреба в керуванні, а іноді й жорсткої регуляції. Сучасний період розвитку українського суспільства загалом та зокрема його політичної системи визначають як кризовий, перехідний. Досягнення відносної стабільності у політичній сфері є запорукою оптимізації державного управління й розкріпачення позитивних процесів в інших сферах суспільного життя.

Колективом авторів Інституту соціології НАНУ вироблені критерії визначення стану суспільства. За незначною модифікацією вони придатні також і для характеристики його політичної системи. До таких критеріїв відносяться: 1) визначеність напрямку і цілей розвитку; 2) чіткість і точність поділу функцій у структурі влади і погодженість її дій; 3) чіткість взаємодій між державою і громадянським суспільством; 4) визначеність і упорядкованість інституціональної структури і відносин політичної системи із середовищем [1, 28]. Застосування зазначених критеріїв на основі аналізу сучасної політичної системи України дозволяє окреслити низку практичних заходів, здатних, на нашу думку, деякою мірою наблизити політичну систему до стану динамічної стабільності.

Перше. Визначення спрямованості і цілей розвитку суспільства є найважливішою задачею політичного керівництва, яка співвідноситься

з так званими функціями “виходу” політичної системи. Безумовно, реалізація цієї функції не має на увазі директивного нав’язування суспільству деяких глобальних і довгострокових програм розвитку. Роль політичного керівництва полягає у знаходженні, відшукуванні, визначенні деякої рівнодіючої цілям і інтересам суспільних і політичних сил. Необхідне оформлення такого концептуального базису подальших перетворень, що у максимальному ступені погоджував би між собою відзначені суперечливі орієнтації як на рівні елітних і групових суб’єктів політики, так і на рівні мас. Формування подібної стійкої бази суспільної згоди з приводу стратегічних перетворень в Україні було ускладнено безліччю об’єктивних і суб’єктивних причин. У ряді об’єктивних факторів можна згадати відсутність важливих попередніх умов демократизації, виділених Д. Растоу – національної єдності і національної ідентичності [2], швидкі темпи формальних інституціональних нововведень, що диктувалися необхідністю створення основ власної державності на уламках радянської імперії тощо. Суб’єктивні причини пов’язані з якісними характеристиками елітних груп, поверхневим сприйняттям ними і суспільством у цілому демократичних цінностей і інститутів, швидким розчаруванням у них значної частини населення, що зіштовхнулося з реальними наслідками всеохватної кризи.

Розглядаючи в історичній ретроспективі процес виникнення сучасних європейських демократій, шведський учений Б. Виттрок звернув увагу на дуже істотну обставину: поява нових загальнообов’язкових відносин в соціально-політичній сфері, деяких нових боргових зобов’язань макрополітичних інститутів перед співтовариством згодом викликали до життя нові системи зв’язків, нові ідентичності і, нарешті, нові інституціональні реалії [3, 144–145]. Для виникнення й існування таких боргових зобов’язань автор вважає за необхідне дотримання декількох умов. Зокрема, а) фіксацію в стратегічних програмах такого бажаного суспільного порядку, що піддається чіткому вираженню й охоплює стан не окремого індивіда, а співтовариства в цілому; б) опору на глибоко укорінені цінності, фундаментальні космологічні ідеї, властиві даній культурі; в) розробку будь-якого нового набору боргових зобов’язань (і реформування вже наявних інститутів) на основі існуючих суспільних очікувань, здатних зробити такі інститути легітимними; г) прийняття подібних боргових зобов’язань повинне відбуватися в процесі широкого публічного обговорення, на форумах громадськості, відкритих для всіх зацікавлених сил. Здається, що ці положення можуть служити надійним методологічним орієнтиром при виробленні концептуальних основ суспільного порядку в Україні. Як попередній крок, необхідний зважений, всебічний і неупереджений аналіз пройденого країною десятилітнього шляху, глибока і твереза оцінка невдач і прорахунків, допущених політичним керівництвом. Ядро концептуального порядку як загальноновизнаної моделі розвитку повинні скласти ті елементи світорозуміння і цінності, що не викликають відторгнення у більшій частині суспільства і політичних сил.

Такою, на нашу думку, є цінність державного суверенітету. Сьогодні її визнає більшість населення країни і прямо не заперечує навіть партія лівого спектру. Можна припустити, що в суспільстві поступово формується той національний консенсус, про який говорив Д. Растоу. Для масової свідомості характерне прагнення до еволюційної зміни і розвитку інститутів у тому напрямку, що забезпечує посилення соціальної політики і соціальної підтримки населення, а також зміцнення впливу рядових громадян на прийняття політичних рішень. На нашу думку, консолідуючу функцію для українського соціуму може виконати не ліберальний чи націонал-демократичний, а соціал-демократичний проект суспільного устрою, що навищий щабель підносить цінності волі, справедливості, співучасті.

Друге. Чіткість поділу функцій у структурі державної влади є важливим фактором її стабільності і дієздатності. Українська Конституція, як відомо, не фіксує конкретну форму правління в країні. Відзначаючи найбільшу близькість української моделі до президентсько-парламентської форми, деякі фахівці пропонують закріпити це положення в Конституції. Проте на думку багатьох закордонних і вітчизняних дослідників, президентська (чи президентсько-парламентська) форма правління у поєднанні з пропорційним принципом формування парламенту і, тим більше, нестабільною партійною системою уявляє собою найбільш хитливу і потенційно конфліктну модель. З цього приводу відзначимо таке:

а) Перехід до парламентсько-президентської моделі може дати позитивний результат, якщо буде підвищений не тільки ступінь впливу ВР на формування кабінету, але і ступінь відповідальності за його роботу. Цьому деякою мірою може сприяти політизація уряду. Сьогодні він, цілком залежачи від безпартійного президента, по суті виконує його програму. Тому було б доцільно законодавчо закріпити положення про висування кандидатів на цю посаду винятково від політичних партій. Тим самим удалося б, по-перше, оптимізувати взаємодію законодавчого органу і президента, зв'язавши останнього з його парламентською фракцією єдиною партійною програмою. По-друге, це могло б сприяти підвищенню ступеня конкретності партійних програм у цілому, оскільки перемога партійного кандидата в президенти, так само як і формування парламентської більшості, передбачали би виконання заявлених у цих програмах положень. По-третє, конкурентна боротьба між партіями поступово змістилася б у бік суперечок про реальні задачі і механізми суспільного реформування.

б) Враховуючи несформованість партійної системи в Україні, що побічно відбивається на роботі парламенту і його потенційної схильності до перманентних криз, бажано здається модифікація виборчого законодавства у бік його жорсткості. По-перше, можливе підвищення прохідного бала для знаходження партійними кандидатами депутатських мандатів як мінімум до 5%. По-друге, не зайвим буде заборона на реєстрацію ЦВК кандидатів тих партій, що в ході двох попередніх парламентських виборів не змогли провести в законодавчий орган

своїх представників. Пропоновані заходи стабілізації партійної системи й уповільнення її надмірного зросту, звичайно, не можуть дати швидкого результату. Однак, у цілому, вони зорієнтовані на зміну формальних «правил гри» і подолання практики штучного формування більшості в парламенті, заснованої на методі “батоба і пряника” чи будівництва пропрезидентської партії під конкретну політичну фігуру.

в) Невідкладним завданням у сфері більш чіткого визначення функцій державної влади на її вертикальному рівні є здійснення адміністративно-територіальної реформи. Непогодженість і конфліктність, як розповсюджена практика взаємодії середньої ланки державного управління (обласних держадміністрацій) з нижньою ланкою (місцевим самоврядуванням), протиріччя між центральною і регіональною владою стимулюють пошук відповідними владними суб'єктами власних стратегій діяльності. Причому далеко не завжди в подібних стратегіях враховуються загальнонаціональні інтереси, задачі інтеграції і стабілізації. Реальні умови перехідного стану політичної системи змушують шукати деякий компроміс, при якому облік об'єктивно існуючої полінаціональності, багатомовності, поліконфесіональності, розмаїтості соціально-економічних інтересів регіонів не призводить би до зростання сепаратистських тенденцій. Вважаємо більш адекватною існуючій ситуації таку послідовність здійснення стратегії політичної і адміністративно-територіальної реформи, розраховану на 10 – 15 років: 1) всебічна державна підтримка місцевого самоврядування (у правовій сфері треба передбачити можливість вільного самовизначення суб'єкта і розширення його повноважень з одночасним усуненням дублювання і протиріч у регламентації діяльності місцевої влади й облдержадміністрацій); 2) виявлення на цій основі реальних господарсько-юридичних меж територій з наступним оформленням адміністративного устрою, що передбачає приблизно 8–9 великих регіонів з однаковим правовим статусом; 3) уведення принципу обрання глав регіонів.

Третє. Вирішення проблем, пов'язаних з підвищенням чіткості у взаємодії держави і громадянського суспільства, неможливе без урахування вітчизняної специфіки як першого, так і останнього. В Україні, на відміну від Росії, ідея “сильного” держави не знаходить поки підтримки ні в масовій свідомості, ні в середовищі суспільствознавців. Тим часом максимізація ролі держави у період одночасного розв'язання багатопланових задач модернізації і демократизації – одне з умов їхнього успішного подолання. Передача частини функцій держави громадянському суспільству можливе лише в перспективі, у міру конституювання останнього, і повинна здійснюватися одночасно з підвищенням професіоналізму державно-управлінського апарату. Сьогодні в Україні зареєстровано 1376 загальноукраїнських громадських організацій і більше 12,7 місцевих. Здебільшого, вони виникли не внаслідок природних процесів самоорганізації тих чи інших груп населення, а з ініціативи та під “патронатом” окремих політично

й економічно активних осіб, що переслідують, насамперед, власні інтереси. Тому говорити про позитивний вплив таких громадянських структур на державу або про наявність у них посередницької функції поки не варто. Розуміючи, що зміна наявної ситуації неможлива без активізації позитивних процесів в усіх без винятку сферах громадського життя, вважаємо за необхідне послідовне формування правових основ рівноправного партнерства і співробітництва зазначених суб'єктів взаємодії. Зокрема, одним з попередніх проектів Конституції України передбачалася наявність спеціального розділу, присвяченого громадянському суспільству і його конкретним інститутам. В остаточному прийнятому варіанті відповідні статті розпорошені в тексті, саме поняття громадянського суспільства також не прописане. Вважаємо, що у разі коректування тексту Основного закону повернення до такого варіанту проекту було б цілком доречним. Крім того, подальшого вдосконалювання вимагає законодавство про політичні партії як об'єднуючі ланки між громадянським суспільством і структурами влади. У законодавстві про Кабінет Міністрів України, регламенті Верховної Ради необхідно передбачити процедури формування парламентської більшості і принципів створення коаліційного уряду. Без відповідної правової бази процес, як і раніше, буде протікати у вигляді закулісного торгу, що виключає реальну відповідальність партій за діяльність і парламенту і уряду. Прийняття закону про опозицію також здатне істотно стабілізувати політичне життя, якщо в ньому одержать чітку характеристику і правову оцінку конструктивні і деструктивні форми її діяльності. Перевага тіншових і неформальних аспектів в українській політиці, вплив корпоративно-кланових структур на прийняття законодавчих і виконавчих рішень звертає також увагу на необхідність розробки нормативно-правової основи діяльності груп тиску і лобі.

Четверте. Здійснення запропонованих вище заходів дозволить внести певну чіткість в інституціональну структуру політичної системи України, створивши основи концептуального і правового порядку її функціонування. Однак ми добре розуміємо, що ні структурні зміни в системі політичної влади, ні удосконалення законодавства не можуть дати відчутного ефекту без співвіднесення з процесами реформ в усіх інших сферах громадського життя. Розробка програми комплексного і всебічного реформування суспільних відносин на доступну для огляду перспективу з визначенням термінів і конкретних форм перетворень, природно, під силу лише багатопрофільній команді висококваліфікованих фахівців. З огляду на розбіжність інтересів і прагнень політичних сил, які рахують на одержання безпосередніх і швидких дивідендів від часткової модифікації системи владних інститутів, вважаємо за доцільне максимальну деполітизацію зазначеного процесу. З метою, поліпшення і стабілізації ситуації в економічній і соціальній сфері, підвищення компетентності суспільної думки, рівня політичної інформованості й активності громадян, необхідно домагатися послідовного розширення їхньої участі в реформуванні системи владних інститутів.

У цьому зв'язку вважаємо за доцільне зміну саме процедур прийняття нових законів у зазначеній сфері. Необхідно передбачити: 1) публікацію найважливіших законопроектів у масовій пресі для їх вільного обговорення зацікавленою громадськістю; 2) сформувані експертні ради із залученням провідних спеціалістів профільних академічних інститутів для попереднього аналізу законопроектів, прогнозування можливих наслідків їхнього впровадження і відсівання недосконалих варіантів ще до їхньої публікації.

Запропоновані заходи покликані сприяти посиленню персональної і колективної відповідальності за прийняття загальнодержавних рішень і дій як з боку політичного керівництва, партій, громадських організацій, так і з боку зацікавленої громадськості, створити певні умови до стабільного функціонування політичної системи України.

Література

1. Саенко Ю. И. Состояние общества. К вопросу о его измерении // Социс. — 1999. — № 10. — С. 26 – 30.
2. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели // Полис. — 1996. — № 5. — С. 5 – 15.
3. Виттрок Б. Современность: одна, ни одной или множество? Европейские истоки и современность как всеобщее состояние // Полис. — 2002. — № 1. — С. 141 – 159.

М. И. Николаева

ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ОТНОСИТЕЛЬНО СТАБИЛИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ

Резюме

В статье предложен алгоритм анализа состояния политической системы Украины при помощи определенных обобщающих критериев. Определены некоторые направления и практические шаги относительно ее стабилизации.

Ключевые слова: политическая система, стабильность, политический порядок, демократизация.

M. I. Nicolaeva

PRACTICAL MEASURES TO ENHANCE STABILITY OF THE POLITICAL SYSTEM IN CONTEMPORARY UKRAINE

Summary

In this article the algorithm of the analysis political system state analysis in Ukraine with help of number of extending yardsticks is offered. Some directions and practical steps of its stabilization are intended.

Key words: political system, stability, political order, democratization.